

Norberts reis naar Saint-Gilles-du-Gard, 1118

Op uitzonderlijk korte tijd had Norbert zich ontdaan van zijn materieel bezit en daarmee reeds een eerste aanklacht, te Fritzlar op 28 juli 1118 tegen hem uitgebracht, ongegrond gemaakt. Ook hierin is hij daadkrachtig en ongeduldig tewerk gegaan, zonder daarom zijn bezit nutteloos te verkwisten. Misschien is zijn geestelijke en materiële steun aan de stichting van Fürstenberg wel enigszins te verklaren door de haast van Norbert om zich van zijn goederen te ontdoen. De levenswijze van Siegburg, die te Fürstenberg¹⁾ werd gevolgd, beantwoordde niet volledig aan Norberts ideaal, maar was toch de meest lofwaardige en bloeiende vorm van kloosterleven die op dat ogenblik in het Rijnland bestond.

Na de uitvoering van zijn beslissing om zich van alles te ontdoen voelde Norbert zich ongetwijfeld opgelucht en klaar voor het leven van onthechte pelgrim dat hij voor zichzelf wenste. Zijn eerste doel was nu weg te gaan uit de streek waar hij zoveel tegenstand had ondervonden tegen zijn hervormingspogingen en zijn levenswijze. Door de afstand van zijn goederen had hij zich vrij gemaakt om zoals Abraham alles te verlaten en op pelgrimstocht te gaan²⁾.

Van dan af heeft Norbert zich pelgrim gevoeld en dat was een rijke gedachteninhoud voor de middeleeuwer. In die christelijk en bijbels doordeesemde periode³⁾ werd het leven op aarde steeds opnieuw vergele-

¹⁾ In de *Vita A*, MGH., SS., 12, blz. 673, «Vorstberg» genaamd, proosdij van Siegburg, bij Xanten.

²⁾ *Vita A*, blz. 673: «...in nomine Domini iter peregrinationis arripuit.»; *Vita B*, AA.SS., juni, dl.I, blz. 814E, nr. 22: «...exemplo patriarchae Abrahæ spontaneam adiit peregrinationem.» Het is kenschetsend dat de auteur van *Vita B* hier onmiddellijk het voorbeeld van Abraham toevoegt. De bijbelteksten waarop hij zinspeelt zijn *Genesis*, 12, 1 en 23, 4. Het pelgrimsmotief in de middeleeuwse spiritualiteit en speciaal in die van Norbert, werd ook sterk beïnvloed door *Psalms*, 39(38), 13: «...quoniam advena ego sum apud te et peregrinus, sicut omnes patres mei.» Deze psalmtekst werd ook aangehaald in de *Ebbonis Vita Ottonis Babenbergensis*, MGH., SS., 12, blz. 839.

³⁾ Niemand die voldoende teksten uit de Latijnse middeleeuwen heeft gelezen kan aan dit opvallend kenmerk van de middeleeuwse mentaliteit twifelen. Indien bepaalde historici van de economische richting deze stelling aanvechten, lijkt dat sterk op «Hineininterpretierung» vanuit de hedendaagse tijd, waarin de economische belangen inderdaad in belangrijker mate de gebeurtenissen beïnvloeden. Met deze bewering wil natuurlijk niet gesteld worden dat ook in de middeleeuwen de theorie niet sterk van de praktijk kon afwijken. Bovenstaande stelling is slechts schijnbaar in tegenspraak met het artikel van

ken met een ballingschap en de af te leggen weg naar de eeuwigheid met een pelgrimstocht⁴⁾). Ook de *Vitae Norberti* weerspiegelen voortdurend die gedachten⁵⁾ en Norbert noemt zichzelf daarin een pelgrim die voorbijtrekt⁶⁾).

Deze gedachten vindt men uiteraard ook terug in de teksten betreffende Robrecht van Arbrissel⁷⁾ en in de hele *Wanderprediger*-beweging⁸⁾).

Het is best mogelijk dat Norbert in september 1118 het Rijnland heeft verlaten met als enige bedoeling een leven van rondtrekkend pelgrim te beginnen. Het lag voor de hand de weg naar het zuiden te kiezen, want in die richting bevonden zich alle toenmalige beroemde bedevaartplaatsen en vooral dan Rome, Compostela en Saint-Gilles⁹⁾, dat trouwens een pleisterplaats was op één van de wegen naar Compostela¹⁰⁾.

P. RAEDTS (S.J.), *De christelijke middeleeuwen als mythe. Ontstaan en gebruik van een constructie uit de XIXde eeuw*, in *Tijdschrift voor theologie*, 1990, XXX, nr. 2, blz. 146-158, waarin terecht wordt gewezen op het feit dat slechts de top christelijk was, naast vele heidense gebruiken onder het volk (blz. 146) en dat voor het overige de 19de eeuw behandelt.

⁴⁾ Slechts enkele voorbeelden: Gerhoch van Reichersberg spreekt over een «ecclesia peregrinans et militans super terram», uitg. N.M. HAERING, *Gerhoch of Reichersberg. Letter to the Pope Hadrian about the Novelties of the Day*, Toronto, 1974, blz. 35, nr. 22. Het leven en de missiereizen van Otto van Bamberg worden door zijn biograaf Ebo beschreven als een «peregrinatio», zie K.F. MORRISON, *The Structure of Holiness in Otloh's Vita Bonifatii and Ebo's Vita Ottonis*, in *Law, Church and Society. Essays in Honor of S. Kuttner*, Philadelphia, 1977, blz. 148. Hendrik van Albano († 1188) schreef een werk *De peregrinante civitate Dei*, uitg. P.L., 204, kol. 215-252. Deze gedachten leidden zelfs tot de verspreiding van de persoonsnaam Peregrinus, Pilgrimus, etc. Zie b.v. de indices van *MGH.*, SS., 9, blz. 889 en van SS., 15bis, blz. 1373.

⁵⁾ B.v. in de proloog van *Vita B*, blz. 807B, nr. 1: «...in exilio huius vitae... homini christiano in peregrinatione sua...»; *Vita A*, blz. 675: «Peregrinum enim et hospitem super terram se arbitrans...»; *Vita A*, blz. 680: «Peregrine de Francia...»; blz. 676: «...ego peregrinus et iam hinc transiturus... qui peregrinus sum et advena pertransiens... audi ergo pauperem peregrinum...».

⁶⁾ Zie de vorige voetnoot.

⁷⁾ Zie K.V. SELGE, *Die ersten Waldenser*, dl.I, Berlijn, 1967, blz. 241, noot 39.

⁸⁾ K. BOSL, *Das Problem der Armut in der hochmittelalterlichen Gesellschaft*, Wenen, 1974, blz. 26.

⁹⁾ Saint-Gilles was in de 12de eeuw een van de belangrijkste bedevaartplaatsen, aldus H. AMMANN, *Die Deutschen in Saint-Gilles im 12.Jahrhundert*, in *Festschrift Hermann Aubin*, Wiesbaden, 1980, blz. 191.

¹⁰⁾ J. SUMPTION, *Pilgrimage. An Image of Medieval Religion*, Londen, 1975, blz. 104; H. AMMANN, *Die Deutschen...*, blz. 209. Het heiligdom van de H.Egidius werd bijzonder aanbevolen in *Le Guide du pèlerin de Saint-Jacques de Compostelle*, uitg. J. VIELLIARD, Mâcon, 1950², blz. 36-47, geschreven omstreeks 1139 (cfr. blz. XII), doch met weinig concrete gegevens.

Naast zijn nieuwe status van pelgrim, die hoofdzakelijk als een vorm van boete dient te worden verstaan, wenste Norbert ongetwijfeld ook zijn prediking verder te zetten en daartoe moest hij zich in orde stellen met de kerkelijke wetgeving en toelating vragen aan de enige die hem een algemene toelating kon geven, de paus.

Bij zijn vertrek uit het Rijnland in september 1118 kon Norbert niet weten dat paus Gelasius II omstreeks diezelfde tijd naar Zuid-Frankrijk zou vluchten. De paus was pas eind juni 1118 of begin juli teruggekeerd naar Rome na zijn vlucht voor keizer Hendrik V. Op 2 september moest hij weerom het Vaticaan verlaten wegens de vijandigheid van de Frangipani¹¹). Hij vluchtte naar Pisa¹²) en Genua en vandaar per schip naar Marseille en Saint-Gilles¹³). In deze laatste havenstad verbleef hij tussen 23 oktober en 15 november 1118¹⁴).

De middeleeuwse pelgrims hadden allerminst de gewoonte de kortste weg te volgen naar hun einddoel. Integendeel, zij wilden zoveel mogelijk heiligdommen bezoeken en zagen daarbij niet op tegen grote omwegen. Het is dan ook niet mogelijk met enige zekerheid de weg aan te wijzen die Norbert heeft gevolgd. Er bestond een veel gevolgde weg die liep van Keulen over Trier, Metz, Toul, Langres, Dijon, Lyon en Avignon naar Arles en Saint-Gilles¹⁵). Deze reisweg is tegelijk de kortste naar het zuiden toe, maar moet, zelfs zonder grote omwegen, toch op meer dan 1000 km worden geschat. Tegen een gemiddelde reissnelheid van 30 km per dag zou Norbert, langs de kortste weg, toch nog meer dan een maand nodig hebben gehad om te Saint-Gilles te geraken. Norbert heeft echter aanvankelijk zeker niet deze weg gevolgd, want hij is langs Hoei en dus door het Maasdal vertrokken. Aangezien Norbert niet kon voorzien de paus, die op 29 augustus nog te Rome was¹⁶), te Saint-Gilles te ontmoeten, heeft hij wellicht ook niet zulke haast gemaakt op zijn eerste pelgrimstocht. In de *Vitae* wordt deze reis trouwens als een

¹¹) U. ROBERT, *Histoire du pape Calixte II*, Parijs, Besançon, 1891, blz. 42.

¹²) Daar was hij op 13 september.

¹³) *Vita Gelasii auctore Pandulfo*, P.L., 163, kol. 483D; *Annales Romani*, MGH., SS., 5, blz. 479.

¹⁴) J.L., dl. I, blz. 778. Op 23 oktober was hij nog te Marseille en op 15 november reeds te Maguelone aangekomen. Op 7 november gaf hij twee bullen te Saint-Gilles, J.L. 6657 (4901) en 6658.

¹⁵) Zie de kaart getiteld: *Principal centres and routes of Northern Spain and France*, in J. SUMTION, *Pilgrimage. An Image of Mediaeval Religion*, Londen, 1975, blz. 178-179.

¹⁶) J.L. 6650; F. FABRÈGE, *Histoire de Maguelone*, dl. I, Parijs, Montpellier, 1894, blz. 212, plaatst het vertrek van Gelasius II uit Rome op 2 september en zijn ontschepping te Saint-Gilles in de eerste dagen van november.

pelgrimstocht beschreven en de bedoeling naar de paus te gaan wordt niet van meetaf aan uitgedrukt¹⁷⁾.

Het enige wat Norbert meenam op zijn eerste pelgrimstocht waren zijn misgewaden en een weinig geld, ongeveer tien mark¹⁸⁾. De *Vita B* voegt daar nog bij dat hij ook een muildier had bewaard¹⁹⁾. Zijn gevolg bestond uit slechts twee personen, wat wel een minimum was voor een grote reis in die tijd²⁰⁾. In de *Vita A* worden deze gezellen ten onrechte *fratres* genoemd, wat in de *Vita B* wordt verbeterd door te preciseren dat het leken waren²¹⁾.

De twee gezellen die Norbert meenam op zijn pelgrimstocht hadden ongetwijfeld oorspronkelijk de taak van dienaren. In die tijd was het immers vrijwel onmogelijk zich voor een lange reis alleen op weg te begeven, al was het maar wegens de onveiligheid van de wegen²²⁾. Misschien waren het armen voor wie Norbert aanvankelijk het levensonderhoud betaalde. Het gebeurde wel eens meer dat rijke pelgrims een groep armen meevoerden. Zo b.v. abt Richard van Saint-Vanne die zevenhonderd arme pelgrims zou hebben meegenomen op zijn tocht naar Jeruzalem en voor hun onderhoud gezorgd²³⁾. Wellicht echter zijn deze twee dienaren na korte tijd in de ban gekomen van Norberts persoonlijkheid en zijn idealen en hebben zij dezelfde boetepraktijken onderhouden als hun meester.

Norbert trok dus als pelgrim met zijn twee dienaren en zijn muilezel²⁴⁾ over Luik in de richting van Hoei. Op te merken valt dat een

¹⁷⁾ Zie noot 2.

¹⁸⁾ *Vita A*, blz. 673: «...reservatis tantummodo sacerdotalibus indumentis et modico argento in aestimatione decem marcarum...».

¹⁹⁾ *Vita B*, blz. 814B, nr. 22: «...et mulam unam, capellamque unam ad Missam celebrandam...». Door hier over misbenodigdheden te spreken in plaats van alleen over misgewaden heeft de schrijver van *Vita B* wellicht het woordgebruik van de *Vita A* willen verbeteren.

²⁰⁾ *Vita A*, blz. 673: «...duobus fratribus comitatus in nomine Domini iter peregrinationis arripuit.» In het volgend hoofdstuk echter, blz. 675, is er sprake over «duo laici», die te Valencijn stierven en begraven werden.

²¹⁾ *Vita B*, blz. 814E, nr. 22: «...assumptis secum duobus tantum laicis comitibus itineris sui...».

²²⁾ E.-R. LABANDE, *Recherches sur les pèlerins de l'Europe des XIe et XIIe siècles*, in *Cahiers de civilisation médiévale*, 1968, I, blz. 340.

²³⁾ AA. SS., dl. 3 juni, blz. 469C, nr. 49: «Septingentos peregrinos secum duxit quibus ex propriis subsidia victus sufficienter administravit.»

²⁴⁾ Zoals gezegd vermeldt de *Vita A* de muilezel niet. Bernard van Tiron reisde eveneens met een ezeltje en twee dienaren, zie *Gaufridi Grossi Vita B. Bernardi Tironensis*, P.L., 172, kol. 1107: «...illum in asello residentem duosque ex discipulis suis, qui secum pedites incedebant...»; zie ook *ibidem*, kol. 1378 en 1400 (op Romereis). Rupert van

pelgrimstocht van abt Ailbert naar Rome op bijna identiek dezelfde manier werd beschreven door diens biograaf²⁵). Dit wil niet zeggen dat er gegronde twijfel zou bestaan aan de waarachtigheid van deze gegevens. De middeleeuwers waren traditioneel in hun manier van beschrijven, maar ook in hun manier van handelen. Wie pelgrim werd ging zich kleden en gedragen zoals dat hoorde in dat milieu.

Theoretisch was de pelgrim, sedert de concilies van het begin der 11de eeuw, beschermd tegen alle geweldpleging door de decreten van de godsvrede²⁶); in de praktijk echter was hij dikwijls een gemakkelijke prooi voor de rovers.

Van heel Norberts reis naar Saint-Gilles wordt slechts één pleisterplaats in de *Vitae* vermeld, nl. Hoei aan de Maas²⁷), omdat hij daar zijn laatste tien mark aan de armen uitdeelde²⁸). Hoei was in de 12de eeuw een goed versterkt stadje, dat meestal in de bronnen met de naam *castrum* wordt aangeduid, soms ook wel als *castellum* of *oppidum*²⁹).

Deutz trok in 1117 naar Laon op een ezel en vergezeld van één dienaar, *Ruperti Tuitiensis In regulam S. Benedicti, P.L.*, 170, kol. 482. Zie verder J. BECQUET, *L'érémisme clérical et laïc dans l'ouest de la France*, in *L'eremitismo in occidente nei secoli XI e XII...*, Milaan, 1965, blz. 194 en noot 72, enz.; E.-R. LABANDE, *Spiritualité et vie littéraire de l'Occident, Xe-XIVe s.*, Londen, 1974, blz. 104 en 339, en W.M. GRAUWEN, *Norbertus...*, Brussel, 1978, blz. 68-69.

²⁵) *Vita Ailberti, AA.SS.*, dl. I april, blz. 672E, nr. 7: «Quo itinere quantos labores et angustias hi tres sancti viri, fraterna caritate devincti, sustinuerunt, soli Deo notum est, utpote pedibus nudis penitus incedentes, cilicio vestiti, modicum pecuniae habentes, abundantia paupertatis locupletes, mulum suum quem secum duxerant, vix vel numquam ascendentes, sed peregrinos et infirmos desuper sedere faciebant.» Daarover ook E.-R. LABANDE, *Eléments d'une enquête sur les conditions de déplacement du pèlerin aux Xe-XIVe s.*, in *Spiritualité et vie littéraire de l'Occident, Xe-XIVe s.*, Londen, 1974, blz. 106.

²⁶) E.-R. LABANDE, *Recherches sur les pèlerins dans l'Europe des XIe et XIIe siècles*, in *Cahiers de civilisation médiévale*, 1968, I, blz. 341; H. HOFFMANN, *Gottesfriede und Treuga Dei*, Stuttgart, 1974, blz. 276 s.v. *Pilger*.

²⁷) In de *Vita A*, blz. 674, met de schrijfwijze «Hoym»; in de uitgave van de *Vita B, AA.SS.*, blz. 814B, nr. 22, ten onrechte «Hogum», terwijl in de hss. en in de uitg. J.C. vander STERRE, blz. 42, de vorm «Hoyum» stond. Er is geen twijfel mogelijk dat hier Hoei wordt bedoeld. Ten onrechte wordt de plaats als onbekend aangeduid in H. KALLFELZ, *Vitae quorundam episcoporum saeculorum X., XI., XII.*, Darmstadt, 1973, blz. 460, noot 20: «Lage unbekannt».

²⁸) *Vita A*, blz. 674: «Cumque pervenisset ad castrum Hoym super Mosam fluvium situm, praefatum argentum egenis ibidem distribuit...»; *Vita B*, blz. 814B, nr. 22.

²⁹) *Chronica Albrici monachi Trium Fontium, MGH., SS.*, 23, blz. 871, 923 en 926 (castrum); *ibidem*, blz. 888 (villa); *Vita Theoderici abbatis Andaginensis, MGH., SS.*, 12, blz. 52 (castrum); *Vita Norberti A*, blz. 674 (castrum); *MGH., SS.*, 14, blz. 114, 538 en 540 (castrum); *MGH., SS.*, 16, index blz. 757 (castrum); *MGH., SS.*, 25, index, blz. 910 (castrum); *Chronicon S. Huberti Andaginensis, MGH., SS.*, 8, blz. 595 (oppidum); *S. Ber-*

De bisschop van Luik bezat er een burcht waar hij zich terugtrok in tijden van gevaar³⁰). Het lag op de veel gebruikte reisweg door het Maasdal, tussen Keulen en de markten van Champagne³¹). Ook Bernard van Clairvaux trok langs Hoei in 1147 om zich naar het Rijnland te begeven³²). De Maasvallei was immers de enige gemakkelijke doorgangsweg door het bergachtige en dicht beboste gebied³³) tussen Hoei en Luik.

Norberts verblijf te Hoei toont aan dat hij hoogstwaarschijnlijk tot daartoe de weg over Aken en Luik had gevolgd. Indien hij vanuit Xanten of Fürstenberg is vertrokken had hij op dat ogenblik reeds een 200-tal km afgelegd. Na enkele dagmarsen is Norbert dus tot het uiterste gegaan in de onthechting. Door het weggeven van zijn laatste geld heeft hij het ideaal gerealiseerd dat erin bestond naakt de naakte Christus te volgen³⁴). Zelfs afgezien van deze religieuze context, die uiteraard Norberts essentiële motivering was, kan men zich indenken dat het verlaten van een hem vijandige omgeving, het kiezen voor het pelgrimsleven en vooral het zich ontdoen van zijn hele bezit, door Norbert als een psychologische bevrijding werd beleefd³⁵). Mijlpalen in

nardi miracula, MGH., SS., 26, blz. 134 (oppidum); *Vita Friderici episcopi Leodiensis*, MGH., SS., 12, blz. 504 (castellum); *Anselmi Gesta episcoporum Leodiensium*, MGH., SS., 7, blz. 222 (castellum munitissimum); *Rudolfi Gesta abbatum Trudonensium*, MGH., SS., 10, blz. 299 en 301 (castellum). Zie A. JORIS, *La ville de Huy au Moyen Age*, Parijs, 1959, blz. 131-133; IDEM, *Huy, ville médiévale*, Brussel, 1965, blz. 54 en 57-58; IDEM, *Destin de Huy. Les grandes phases de l'évolution d'une ville mosane*, in *Annales du cercle Hutois des sciences et des beaux-arts*, 1975, XXIX, blz. 15.

³⁰) *Chronica Albrici monachi Trium Fontium*, MGH., SS., 23, blz. 871; L.F. GENICOT, *La collégiale Notre-Dame de Huy*, in *Bulletin de la commission royale des monuments et sites*, 1963, XIV, blz. 332.

³¹) *Chronicon S. Huberti Andaginensis*, MGH., SS., 8, blz. 575; «... per Hoium transire ut Coloniam irent...». A. JORIS, *La ville de Huy au Moyen Age*, Parijs, 1959, Parijs, 1959, blz. 228; L.F. GENICOT, *La collégiale...*, blz. 332.

³²) *S. Bernardi miracula in itinere Germanico patrata*, MGH., SS., 26, blz. 134.

³³) *Rudolfi Gesta abbatum Trudonensium*, MGH., SS., 10, blz. 267.

³⁴) Niet in *Vita A*, blz. 674; *Vita B*, blz. 814E, nr. 22: «...considerans apud se, quod nudam crucem nudus utique sequi deberet...». Over deze gedachte bestaat een uitgebreide literatuur. We citeren slechts R. GRÉGOIRE, *L'adage ascétique «Nudus nudum Christum sequi»*, in *Studi Storici in onore Ottorino Bertolini*, dl. I, (Pisa, 1972), blz. 395-409, en G. CONSTABLE, «*Nudus nudum Christum sequi*» and *Parallel Fomulas in the Twelfth Century. A Supplementary Dossier*, in *Continuity and Discontinuity in Church History. Essays Presented to George Huntston Williams...* (*Studies in the History of Christian Thought*, 19), Leiden, 1979, blz. 83-91.

³⁵) Op dat gevolg van het pelgrimsleven wezen reeds K. BOSL, *Das Problem der Armut in der hochmittelalterlichen Gesellschaft*, Wenen, 1974, blz. 26, die de «peregrinatio» een emancipatie noemt uit de bestaande maatschappij, en L. SCHMUGGE, «*Pilgerfahrt macht frei*» — *Eine These zur Bedeutung des mittelalterlichen Pilgerwesens*, in *Römische Quartal-*

die stapsgewijze bevrijding waren vooreerst de beslissing tot zijn «bekering», zijn priesterwijding met de bijna theatrale verandering van kleding en de gedeeltelijke afstand van zijn goederen na Fritzlar. Nu werd die lijn van het extremisme tot het einde toe doorgetrokken. Aanklachten van inconsequentie in zijn gedrag, zoals te Fritzlar waren geuit, waren nu definitief ondervangen.

Het boetekarakter van deze pelgrimstocht wordt in de bronnen sterk beklemtoond. Toch is er geen reden om te denken dat het hier zou gaan om een pelgrimstocht die als straf door Kuno van Palestrina te Fritzlar zou zijn opgelegd³⁶). Zulke straffen bestonden wel reeds in het begin van de 12de eeuw³⁷), maar een veroordeling daartoe zou allicht door Norberts vijanden bekend zijn gemaakt. Als bekeerling leefde Norbert in een boete-atmosfeer en dit was ook het hoofdthema van zijn vroegste prediking. Indien hij zich eveneens wegens persoonlijke misstappen schuldig voelde, dan was het wellicht wegens zijn vroegere levenswijze en het feit dat hij twee hogere wijdingen op één dag had ontvangen.

Als pelgrim droeg Norbert een wollen tuniek en een mantel³⁸). Bij zijn nieuwe situatie hoorde immers een speciale kleding, verschillend van de quasi-religieuze klederdracht uit dierenhuiden die hij sedert zijn priesterwijding drie jaar lang had gedragen³⁹). Behalve deze kledingstukken bestond de traditionele uitrusting van de pelgrim nog uit een staf⁴⁰) en een pelgrimstas⁴¹), maar dit laatste kenmerk wordt bij

schrift, 1979, LXXIV, vooral blz. 31, waar de pelgrim wordt beschreven als iemand die, ten minste tijdelijk, uitbreekt uit de maatschappij en uit zijn stand.

³⁶) Dit werd trouwens nog door geen enkele auteur tot op heden als dusdanig geïnterpreteerd.

³⁷) H. HOFFMANN, *Gottesfriede und Treuga Dei*, Stuttgart, 1974, blz. 226-227; L. SCHMUGGE, «*Pilgerfahrt macht frei*» — *Eine These zur Bedeutung des mittelalterlichen Pilgerwesens*, in *Römische Quartalschrift*, 1979, LXXIV, blz. 27; J. EHLERS, *Frankreich im Mittelalter. Literaturbericht 1961 bis 1979*, in *Historische Zeitschrift, Sonderheft* 11, 1982, blz. 193.

³⁸) *Vita A*, blz. 674: «...tunica tantum lanea succinctus et pallio amictus...»; *Vita B*, blz. 814E, nr. 22: «...tunica lanea et pallio sibi sufficiente...».

³⁹) *Vita A*, blz. 672: «...qui religioni competere videbatur...»; *Vita B*, blz. 814E, nr. 22: «...pelliceum agninum...».

⁴⁰) Voor Norbert wordt de pelgrimsstaf niet vermeld in *Vita A*, wel in *Vita B*, blz. 816F, nr. 28: «...nisi virgam, et capellam ad missam celebrandam, et psalterium, vel nescio quemlibet alium libellum.» De pelgrimstaf werd beschouwd als een zo belangrijk attribuut van Robrecht van Arbrissel, dat hij samen met hem werd begraven. Die staf wordt nog steeds bewaard in de priorij Sainte-Marie de Fontevraud, te Chemillé (Maine-et-Loire), zie M. MOLLAT, *Les pauvres au moyen âge. Étude sociale*, Parijs, 1978, blz. 97-98, noot 1.

⁴¹) L. SCHMUGGE, «*Pilgerfahrt macht frei*» — *Eine These zur Bedeutung des mittelalterlichen Pilgerwesens*, in *Römische Quartalschrift*, 1979, LXXIV, blz. 21.

Norbert nergens vermeld⁴²⁾. Evenmin bleef in de bronnen bewaard of hij zijn baard en hoofdharen liet groeien. Dit wordt bij vele pelgrims vermeld, doch niet allen onderwierpen zich aan deze praktijken⁴³⁾. Zij worden ook bij *Wanderprediger*esignaleerd, vooral dan bij Robrecht van Arbrissel. Anderzijds moet men opmerken dat het aan geestelijken verboden was lang hoofdharen en een lange baard te dragen, zoals de leken. Het concilie van Toulouse van 1119 heeft dit nogmaals ingescherpt⁴⁴⁾. Rupert van Deutz beschreef in 1111 de *rasura* van het hoofd als identiek bij monniken en clerici⁴⁵⁾ en uit de afbeeldingen in de handschriften blijkt dat vrijwel de hele bovenkant van het hoofd werd kaalgeschoren en enkel een kring haar in de vorm van een kroon werd overgelaten. De geestelijke schrijvers stelden dat aldus alle zintuigen moesten onbedekt gelaten worden.

Eerder uitzonderlijk was het echter dat pelgrims de hele tijd door blootsvoets liepen⁴⁶⁾. Dit wordt voor Norbert wel uitdrukkelijk aangestipt en er is geen reden om het eensgezind getuigenis van de bronnen te verwerpen. Veel meer nog dan de sjofele pelgrimskleding was dit een uiting van boetvaardigheid en nederigheid⁴⁷⁾. De *Vitae* vestigen de aandacht op de omstandigheid dat de tocht in de winter verliep en dat de pelgrims, vooral op hun terugtocht, door een dikke sneeuwlaag moesten waden. De winter van 1118-1119 bleef in de verhalende bronnen niet speciaal vermeld als uitzonderlijk streng, maar wel storm-

⁴²⁾ Dit houdt wellicht verband met het evangelisch verbod in *Matt.* 10,10; *Mark.* 5,8; *Luk.* 9,3.

⁴³⁾ ORDERICI VITALIS, *Historia ecclesiastica*, uitg. A. LE PRÉVOST, dl.III, Parijs, 1845, blz. 325; uitg. M. CHIBNALL, *The Ecclesiastical History of Orderic Vitalis*, dl. IV, Oxford, 1973, blz. 188: «Olim poenitentes et capti ac peregrini usualiter intonsi erant, longasque barbas gestabant; indicioque tali poenitentiam seu captionem vel peregrinationem spectantibus praetendebant.»

⁴⁴⁾ Zie L. TRICHET, *La tonsure. Vie et mort d'une pratique ecclésiastique*, Parijs, 1990, blz. 104.

⁴⁵⁾ IDEM, *o.c.*, blz. 102-103.

⁴⁶⁾ E.-R. LABANDE, *Recherches sur les pèlerins dans l'Europe des XIe et XIIe siècles*, in *Cahiers de civilisation médiévale*, 1968, I, blz. 340. Volgens deze auteur zou de uitdrukking blootsvoets lopen in de middeleeuwen eveneens gebruikt zijn geweest voor het lopen met open sandalen. Een blootsvoetse Rometocht wordt gesignaleerd in de *Vita Ailberti*, AA.SS., dl. I april, blz. 672E, nr. 7. Zie noot 25.

⁴⁷⁾ W.M. GRAUWEN, *De betekenis van het blootsvoets lopen in de middeleeuwen, voornamelijk in de 12de eeuw*, in *Archief-en Bibliotheekwezen in België*, 1971, XLII, blz. 141-155.

achtig⁴⁸). Een blootsvoetse tocht gedurende de wintermaanden was in ieder geval een overmoedige onderneming die slecht moest aflopen.

*
* *

Saint-Gilles was in het begin der 12de eeuw een belangrijke zeehaven aan de monding van de Rhône, een knooppunt van de scheepvaart in alle richtingen⁴⁹). Het stadje ontstond rond de benedictijnenabdij, gesticht op het graf van de H.Egidius, die in de tweede helft van de 7de eeuw naar Frankrijk was gekomen⁵⁰). In de 12de eeuw was Saint-Gilles een van de meest beroemde bedevaartsoorden geworden, zoals Rome en Santiago de Compostela⁵¹), waarheen pelgrims uit heel Europa samenstroonden⁵²). Daarbij kwam nog haar gunstige economische ligging als overslagplaats van goederen tussen zee- en landverkeer⁵³), zodat de stad sedert het einde der 11de eeuw een grote bloei kende als internationale markt en als bekende bedevaartplaats, die tegelijk een pleisterplaats vormde op de weg naar Compostela en zelfs naar Rome⁵⁴).

Het is dan ook niet uitgesloten dat Norbert naar Saint-Gilles was gekomen met de bedoeling om van daaruit naar Rome in te schepen. Doch dit was niet nodig want op dat ogenblik was de paus uit Rome gevlucht. Op 10 oktober 1118 was Gelasius II te Genua; op 23 oktober te Marseille⁵⁵) en op 7 november gaf hij twee bullen te Saint-Gilles⁵⁶).

⁴⁸) In ieder geval niet zo streng als de winters van 1124-1126, zie W.M. GRAUWEN, *Norbertus...*, Brussel, 1978, blz. 123. Wel werden in december 1118 stormen genoteerd te Luik, Gent, Mouzon en Reims, evenals een korenschaarste en hongersnood te Luik, zie P. ALEXANDRE, *Le climat au moyen âge en Belgique et dans les régions voisines (Rhénanie, Nord de la France)*, Luik, Namen, 1976, blz. 68.

⁴⁹) H. AMMANN, *Die Deutschen in Saint-Gilles im 12. Jahrhundert*, in *Festschrift Hermann Aubin zum 80. Geburtstag*, Wiesbaden, 1965, blz. 189; E. COHEN, *Roads and pilgrimage. A study in economic interaction*, in *Studi medievali*, 1980, XXI, nr. 1, blz. 334.

⁵⁰) H. AMMANN, *a.c.*, blz. 190. De abdij behoorde tot de obediëntie van Cluny, maar protesteerde tegen die afhankelijkheid en kreeg een speciale regeling in 1132, zie M. PACAUT, *L'ordre de Cluny (909-1789)*, Parijs, 1986, blz. 217.

⁵¹) H. AMMANN, *a.c.*, blz. 191; E. COHEN, *a.c.*, 334-335.

⁵²) H. AMMANN, *a.c.*, blz. 195.

⁵³) H. AMMANN, *a.c.*, blz. 209; E. COHEN, *a.c.*, blz. 334.

⁵⁴) E. COHEN, *a.c.*, blz. 335.

⁵⁵) J.L.6656 (4900).

⁵⁶) J.L.6657 (4901) en J.L.6658.

Hoogstwaarschijnlijk verbleef hij daar in het benedictijnenklooster⁵⁷). In 1116 was men daar begonnen aan de bouw van een grote kerk waarvan het schip nu nog bestaat⁵⁸). De paus was slechts door een klein gevolg vergezeld⁵⁹) zodat het Norbert wellicht minder moeite zal gekost hebben een onderhoud te bekomen.

De *Vita A* weet te melden dat Norbert de paus «aantrof» te Saint-Gilles, alsof hij dat niet had verwacht⁶⁰). Hier wordt nergens gezegd dat Saint-Gilles Norberts einddoel was. De *Vita B* schijnt dat wel te beweren, maar stelt het feit dat Norbert daar de paus kon ontmoeten toch voor als een genade van God, die de zijnen niet in de steek laat⁶¹). Het is inderdaad best mogelijk dat Norbert pas op het laatste ogenblik op de hoogte werd gebracht van de aankomst van de paus.

Vooreerst vroeg Norbert aan de paus vergiffenis voor de schuld die hij op zich had geladen door twee hogere wijdingen op dezelfde dag te ontvangen⁶²). Hiervoor was ongetwijfeld aartsbisschop Frederik I van Keulen de hoofdschuldige, doch Norbert voelde zijn geweten bezwaard door zijn ongeduldig aandringen. Na de harde les van Fritzlar wilde hij voortaan volledig in orde zijn met het kerkelijk recht.

De *Vita B* wijkt lichtjes af van deze voorstelling van zaken en meldt dat Norbert eerst aan de paus zijn plannen en idealen ontvouwde en daarna pas zijn biecht sprak⁶³), in het bijzonder over de onregelmatig-

⁵⁷) De abdij was van de cluniacenser-richting, doch meer onafhankelijk dan de andere kloosters, J.-B. MAHN, *L'ordre cistercien et son gouvernement...*, Parijs, 1945, blz. 35-36. Volgens F. FABRÈGE, *Histoire de Maguelone*, dl.I, Parijs, Montpellier, 1894, blz. 216, werd Norbert ontvangen op het kasteel van Melgueil, doch dat staat in geen enkele bron. Deze auteur werd reeds weerlegd door J. ROUQUETTE en A. VILLEMAGNE, *Bullaire de l'église de Maguelone*, dl.I, Montpellier, 1911, blz. 32. J. VON WALTER, *Die Geschichte des Christentums*, dl.I,2, *Das Mittelalter*, Gütersloh, 1948, blz. 547, zegt ten onrechte dat Norbert naar Rome trok.

⁵⁸) H. AMMANN, a.c., blz. 195.

⁵⁹) *Handbuch der Kirchengeschichte*, o.l.v. H. JEDIN, dl.III,1, Freiburg, Basel, Wenen, 1966, blz. 457.

⁶⁰) *Vita A*, blz. 674: «Ibi inveniens Gelasium papam...».

⁶¹) *Vita B*, blz. 814E, nr. 22: «...proficiscitur versus S.Aegidium. Quo cum pervenisset, ibique, gratia Dei ordinante, qui sperantes in se non derelinquit, Gelasium papam, qui successit post Paschalem, invenisset...».

⁶²) *Vita A*, blz. 674: «Ibi inveniens Gelasium papam, qui Paschasio iam defuncto successerat, veniam ab eo postulavit et accepit super reatu quem admiserat in susceptione duorum simul sacrorum ordinum contra instituta canonum.»

⁶³) Een biecht aan de paus komt in meerdere heiligenlevens voor en was in die tijd ook niet onmogelijk.

heid bij zijn diaken- en priesterwijding⁶⁴). Beide *Vitae* echter zijn het eens om te beweren dat de paus Norbert leerde kennen als een wijs man vol godsdienstijver en dat hij hem wilde bij zich houden.

Dat Norberts persoonlijkheid op de paus indruk heeft gemaakt, kan men zonder meer aanvaarden, maar dat de paus Norbert bij zich wilde houden, lijkt wel erg op een hagiografische gemeenplaats. Ook aan Bernard van Tiron zou bij gelegenheid van een Romereis de waardigheid van kardinaal-priester aangeboden zijn geworden, maar ook hij zou hebben geweigerd om naar zijn kluis te kunnen terugkeren. Bij dezelfde gelegenheid verloor hij zijn abtstitel en kreeg de opdracht van rondtrekkend predikant⁶⁵). Weliswaar was Gelasius II op dat ogenblik slechts door een klein gevolg omringd⁶⁶), zodat er wellicht een aantal functies in de pauselijke curie vacant waren, maar deze passage der *Vitae* blijft desondanks enigszins verdacht en opvallend bedoeld om Norbert lof toe te zwaaien.

Volgens de *Vita A* heeft Norbert dit eervol aanbod afgewezen omdat hij absoluut aan zijn levensideaal wilde vasthouden. Welk dat ideaal was wordt niet omschreven, maar op dat ogenblik kan het alleen de rondtrekkende prediking zijn geweest.

Vita B maakt van de gelegenheid gebruik om Norbert een andere hagiografische gemeenplaats in de mond te leggen, nl. de afwijzing van het verderfelijke hofleven. Norbert zou aan de paus hebben uitgelegd hoe hij in zijn jeugd aan het hof van koningen en kerkvorsten zijn tijd had verspild in losbandigheid en hoe de functie die de paus hem aanbood allerm minst strookte met zijn jeugd en met het boeteleven dat hij had aanvaard. Wel zou hij graag en volkomen aan de wensen van de paus tegemoet komen als deze hem het bevel gaf kanunnik te worden, of monnik, of eremiet, of zelfs rondtrekkend pelgrim⁶⁷).

Deze uitbreiding van *Vita B* boezemt weinig vertrouwen in. Enerzijds moest Norbert uiteraard worden voorgesteld als een volgbaar onderdaan van de paus en zich dus met alle mogelijke religieuze levensvormen akkoord verklaren, anderzijds moest hij zo standvastig blijven

⁶⁴) *Vita B*, blz. 814F, nr. 22. De volgorde der feiten is logischer in de *Vita A*. Daar ontvouwt Norbert zijn plannen slechts aan de paus om te ontsnappen aan een verblijf in het pauselijk hof.

⁶⁵) Zie J. van MOOLENBROEK, *Vital l'ermite, prédicateur itinérant, fondateur de l'abbaye normande de Savigny*, Assen, Maastricht, 1990, blz. 43.

⁶⁶) Zie noot 55.

⁶⁷) *Vita B*, blz. 814F, nr. 23.

te zijn in zijn roeping dat hij een terugkeer naar het verderfelijke hofleven resoluut van de hand wees. In feite blijkt uit heel Norberts leven dat het hem niet zo onverschillig liet welke religieuze levensvorm hij zou volgen en dat hij wel degelijk vasthield aan zijn persoonlijke opvattingen daaromtrent. Bovendien is zijn afwijzen van het hofleven evenmin zo definitief geweest als de *Vita B* hier wil laten voorkomen.

Wat er verder ook tussen de paus en Norbert moge zijn besproken, het voornaamste resultaat van hun onderhoud was dat de paus voldoende vertrouwen in hem kreeg om hem een algemene toelating te geven voor de prediking⁶⁸). Dit bericht moet als historisch vaststaand worden beschouwd⁶⁹), ook al bleef er geen pauselijk document daarover bewaard. Dat er een bul werd opgesteld, wordt wel in beide *Vitae* uitdrukkelijk vermeld.

De *Vita B* voegt hier nog aan toe dat aan degenen die zich vroeger uit afgunst tegen Norbert hadden verzet, werd verboden zijn prediking voor de eenvoudigen in de weg te staan, zelfs indien zij die prediking voor zichzelf overbodig of minder nuttig achtten⁷⁰). Een dergelijke bepaling kan inderdaad in de *corroborationes poenales* (d.w.z. strafbepalingen in het eindprotokol) van de bul zijn voorgekomen, maar de auteur van de *Vita B* kan ze ook hebben uitgevonden zonder over speciale desbetreffende inlichtingen te hebben beschikt. Belangrijk is het vooral op te merken dat de auteur van *Vita B* Norberts prediking beschouwde als geschikt voor de eenvoudigen. Dit schreef hij ongetwijfeld vanuit een zeker superioriteitsgevoel van «intellectueel» of vanuit zijn standsbewustzijn als edele⁷¹). Toch blijft zijn oordeel dat Norbert in de eerste plaats een volkspredikant was, ongetwijfeld juist.

Niet alleen de *Vitae*, maar ook Anselm van Havelberg getuigt dat Norbert een bul met de toelating tot prediken van paus Gelasius heeft gekregen⁷²). Zelfs Norberts tegenstrever Rupert van Deutz moet daarover iets hebben vernomen, want hij schrijft dat Norbert zulke toelating in de wacht wist te slepen en daarop steunend beweerde elf bisdommen

⁶⁸) *Vita A*, blz. 674; *Vita B*, blz. 814F, nr. 23.

⁶⁹) Evenzo K. V. SELGE, *Die ersten Waldenser*, dl.I, Berlijn, 1967, blz. 246, noot 47.

⁷⁰) *Vita B*, blz. 814F, nr. 23.

⁷¹) Zie daarover de *Inleiding tot de Vita Norberti B*, in *Anal.Praem.*, 1990, LXVI, nr. 3-4, s.v. *De auteur*.

⁷²) *Dialogi, lib.I*, P.L.188, kol.1155A: «...a Romano pontifice Gelasio litteras et auctoritatem praedicandi accepit.»

te moeten gezond maken door zijn prediking⁷³). Rupert hoorde dus na 1118 nog over Norberts prediking, maar hij geeft toe zijn inlichtingen slechts van horen zeggen te hebben.

Veel minder historische waarde hebben de vermeldingen van de toelating die Norbert kreeg in de annalen van Melrose⁷⁴) en in die van Osterhofen⁷⁵). Beide bronnen zijn immers afhankelijk van de *Vita B* en dateren pas uit de 13de eeuw.

Niet alleen zijn de getuigenissen in de verhalende bronnen omtrent Norberts prediktoelating vrij veelvuldig en betrouwbaar, ook past zij in het kader van die tijd. Vanaf het einde der 11de eeuw zijn er immers precedenter te vinden van gelijkaardige toelatings door de pausen verleend.

In 1077 reeds werd door paus Gregorius VII een dergelijke toelating verleend aan de proosten van Watten⁷⁶) om overal het Woord Gods te verkondigen. Deze bepaling komt slechts terloops voor in een beschermingsbul voor Watten⁷⁷), en kan dus geen idee geven van wat de bul van november 1118 voor Norbert heeft bevat.

De zogenaamde bekeerde roofridders die in 1083 Affligem stichtten, werden daartoe aangespoord door de *Wanderprediger* Wederik, monnik van Sint-Pieters te Gent, die eveneens zulke pauselijke toelating had bekomen⁷⁸).

⁷³) *In regulam S. Benedicti, P.L.*, 170, kol.492.: «...repente expetito sacerdotio publicum arripuisse praedicationis officium, asserendo, ut ferebatur, quod cum auctoritate apostolica undecim suscepisset praedicationis remedio curandos episcopatus.»

⁷⁴) *Ex annalibus Melrosensibus, MGH., SS.*, 27, blz. 434: «Dominus Norbertus papam Gelasium adiens, officium ab eo praedicationis accepit...».

⁷⁵) *Annales Osterhovenses, MGH., SS.*, 540: «A.D. 1120. pater Norbertus liberam facultatem predicandi verbum Dei ubique terrarum ubi vellet et posset, ex precepto Gelasii pape II. et subsequenter a Kalixto ipsius successore in concilio Remensi...». Deze tekst is duidelijk afhankelijk van de *Vita B*, inzonderheid het «ubi vellet et posset». Zie over deze bron N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber...*, Averbode, 1972, blz. 40-46.

⁷⁶) Augustijnenabdij, kant. Bourbourg, arr. Duinkerken, dep. Nord, zie L. H. COTTINEAU, *Répertoire...*, dl.II, Mâcon, 1937, kol.3434.

⁷⁷) Uitg. J. RAMACKERS, *Papsturkunden in Frankreich*, dl.III, Artois, Göttingen, 1940, nr. 3, blz. 34-36 (Nonantola, 18 april 1077). Daarover C. DEREINE, Gérard, évêque de Thérouanne (1083-1096) face aux moines exempts. Le cas des prieurs de Nieppe, Andres et Framcourt, in *Mémoires de la société d'histoire de Comines-Warneton et de la région*, 1980, X, nr. 2, blz. 259 en noot 52, waar de auteur verwijst naar een tweede bul voor Aybert van Crespin, bewaard in diens *Vita*, AA.SS., april, dl.I, blz. 676, doch daar is enkel sprake over biechthoren, niet over prediken.

⁷⁸) Aldus het *Exordium seu fundatio monasterii Haffligeniensis*, uitg. V. COOSEMANS en C. COPPENS, in *Affligemensia*, 1947, IV, blz. 13. Daarover H. GRUNDMANN, *Adelsbekehr-*

Beter bekend in de literatuur, maar nog meer omstreden⁷⁹⁾, is het geval van Robrecht van Arbrissel, die in februari 1096 predikte in tegenwoordigheid van paus Urbanus II, die voor hem het neologisme *seminiverbius* (zaaier van het Woord) uitvond en hem de toelating gaf overal te prediken⁸⁰⁾.

Omstreeks 1101 kreeg Bernard van Tiron te Rome van Paschalis II de toelating om in de plaats van benediktijnerabt, *Wanderprediger* te worden⁸¹⁾. De paus zou hem bovendien de raad hebben gegeven te bedelen. Voor Vitalis van Savigny ligt de prediktoelating minder duidelijk in de bronnen uitgedrukt⁸²⁾.

Gewoonlijk wordt ook de ketter Hendrik bij de voorbeelden genoemd, hoewel hij in 1116 enkel van de bisschop van Le Mans een prediktoelating had bekomen, die later werd ingetrokken⁸³⁾.

ungen im Hochmittelalter..., in *Adel und Kirche. Festschrift Gerd Tellenbach*, Freiburg, 1968, blz. 335, en IDEM, *Ausgewählte Aufsätze*, dl.I, Stuttgart, 1976, blz. 64 en 137. Zie over deze bron en haar datering echter ook G. DESPY, *La fausse charte de fondation de l'abbaye d'Affligem (1086) et l'histoire de Wavre*, in *Wavriensia*, 1977, XXVI, nr. 4, blz. 65-85, en IDEM, *Les bénédictins en Brabant au XIIe s. La chronique de l'abbaye d'Affligem*, in *Problèmes d'histoire du christianisme*, fasc. 12, Brussel, 1983, blz. 51-116, en zopas C. DEREINE, *Les origines érémitiques d'Affligem (1083). Légende ou réalité*, in *Revue bénédictine*, 1991, CI, nr. 1-2, blz. 50-113.

⁷⁹⁾ De *Vita* door Balderik is hier de enige bron. Twijfels aan de waarachtigheid van deze gebeurtenis werden o.m. geuit door E. WERNER, *Pauperes Christi...*, Leipzig, 1956, blz. 45; K.-V. SELGE, *Die ersten Waldenser*, dl.I, Berlijn, 1967, blz. 246, noot 47 en M. LOOS, *Dualist Heresy in the Middle Ages*, Praag, 1974, blz. 121, noot 21.

⁸⁰⁾ *Vita prima auctore Baldrici*, AA.SS., 25 februari, dl.III, blz. 611B, nr. 14; *P.L.*, 162, kol.1050C-1051A. J. VON WALTER, *Die Geschichte des Christentums*, dl.I,2: *Das Mittelalter*, Gütersloh, 1948, blz. 543; J.M. BIENVENU, *Robert d'Arbrissel et la fondation de Fontevraud*, in *Cahiers d'histoire*, 1975, XX, nr. 2, blz. 235-236; J. SMITH, *Robert of Arbrissel. Procurator mulierum*, in *Medieval Women*, uitg. D. BAKER, Oxford, 1978, blz. 180.

⁸¹⁾ *P.L.*, 172, kol.1396D en 1403A. J.-B. MAHN, *L'ordre cistercien et son gouvernement...*, Parijs, 1945, blz. 30; H. GRUNDMANN, *Eresie e nuovi ordini...*, dl.III, Firenze, 1955, blz. 380; IDEM, *Religiöse Bewegungen...*, Hildesheim, 1961, blz. 41, noot 59 (twijfelt aan de juiste weergave in de *Vita*); IDEM, *Zur Vita s.Gerlaci eremitae*, in *Deutsches Archiv*, 1962, XVIII, blz. 552, en IDEM, *Ausgewählte Aufsätze*, dl. I, Stuttgart, 1976, blz. 64 en 197.

⁸²⁾ H. GRUNDMANN, *Eresie e nuovi ordini religiosi nel secolo XII*, in *Storia del Medioevo*, dl.III, Firenze, 1955, blz. 380. Daarover zopas J. van MOOLENBROEK, *Vital l'ermite, prédicateur itinérant, fondateur de l'abbaye normande de Savigny*, Assen, Maastricht, 1990, blz. 165 en 237.

⁸³⁾ H. GRUNDMANN, *Neue Beiträge zur Geschichte der religiösen Bewegungen im Mittelalter*, in *Archiv für Kulturgeschichte*, 1955, XXXVII, blz. 154, en IDEM, *Ausgewählte Aufsätze*, dl.I, blz. 64; R. MANSELLI, *Il monaco Enrico e la sua eresia*, in *Bollettino dell' Istituto storico italiano per il medio evo*, 1953, LXV, blz. 49-50; A. PATSCHOVSKI, art.H. v. *Lausanne*, in *Lexikon des Mittelalters*, dl.IV, München, Zürich, 1989, kol.2096.

Zelfs indien niet elk van deze voorbeelden genoegzaam zou zijn bewezen, tonen ze globaal genomen aan dat de rondtrekkende predikers in de periode 1076-1118 door de pausen werden gesteund⁸⁴⁾ en dat hun soms de zending of ten minste de toelating tot prediken werd verleend. De pauselijke toelatingen werden echter steeds gegeven aan geestelijken en steeds aan afzonderlijke personen, nooit aan groepen⁸⁵⁾.

Geen enkel van deze toelatingen bleef bewaard, zodat het onmogelijk blijft een idee te krijgen van wat zulke bul bevatte.

*

* *

Na Norberts biecht aan de paus en na het bekomen van de fel-begeerde toelating tot prediken, is hij teruggekeerd naar het noorden. Het was dus niet, of niet meer, zijn bedoeling naar Compostela of naar Rome te gaan, noch alleen maar pelgrim te blijven. Hij wilde gaan prediken en dat kon alleen in een streek waarvan hij de taal kende.

Men zou dus kunnen veronderstellen dat Norbert haast heeft gemaakt om zijn nieuwe taak van predikant aan te vangen en dat hij het barre winterklimaat wilde trotseren om geen tijd te verliezen. Toch klopt deze voorstelling van zaken niet met de feiten. Indien Norbert omstreeks half november Saint-Gilles heeft verlaten, dan heeft hij er meer dan vier maanden over gedaan eer hij op 22 maart 1119 te Valencijs opduikt⁸⁶⁾. De slechte weersomstandigheden alleen bieden onvoldoende verklaring voor deze vertraging.

Is Norbert toch enige tijd in het gevolg van de paus gebleven of heeft hij op de terugweg naar het noorden zoveel omwegen gemaakt? Dit laatste was zeker het geval. Evenmin als op de heenreis heeft Norbert de kortste weg gevolgd over Trier naar Keulen, maar hij is weerom ver naar het westen afgeweken en over Orléans naar Valencijs gereisd. Op deze wijze vermeed hij de bergachtige streken van Oost-Frankrijk, maar

⁸⁴⁾ K.V. SELGE, *Die ersten Waldenser*, dl.I, Berlijn, 1967, blz. 246, noot 47; J. MUSY, *Monuments populaires et hérésies au XIe siècle en France*, in *Revue historique*, 1975, CCLIII, blz. 54.

⁸⁵⁾ K.V. SELGE, *o.c.*, blz. 246, noot 47.

⁸⁶⁾ Gerekend met een afstand van 850 km zou dat slechts een gemiddelde van 7 km per dag betekenen. Toch beweert de *Vita B*, dat de dikke sneeuwlaag Norbert geen dag lang kon tegenhouden, zie blz. 815A, nr. 23; uitg. J.C. vander STERRE, blz. 46: «...nec tamen eum uno saltem die poterat retinere.» Deze passage komt niet voor in *Vita A*, blz. 674.

een grote omweg was het alleszins. Naar alle waarschijnlijkheid heeft Norbert met zijn twee leken-gezellen op zijn tocht naar het noorden eerst de Rhônevallei gevolgd en daarna de Loirevallei tot haar meest noordelijk punt, Orléans.

Sommige historici zullen hieruit willen besluiten dat Norbert niet naar zijn geboortestreek terug wilde, maar *Wanderprediger* wenste te worden, en dat de rondtrekkende predikanten gedurende de vorige decennia hoofdzakelijk in Frankrijk waren opgetreden zodat Norbert kon hopen daar gemakkelijker gehoor te vinden. Toch berichten drie handschriften van *Vita B*, nl. Soissons 12(12de eeuw) en 13(16de eeuw) en Amiens 594(17de eeuw), wel uitdrukkelijk dat het Norberts bedoeling was naar het aartsbisdom Keulen terug te keren omdat hij daar de taal en de mensen kende, alsook om de geestelijken die hem weerspraken te beschamen met het pauselijk gezag dat hij bezat ⁸⁷). Dit is niet noodzakelijk in tegenspraak met de vroegere bewering van *Vita A* dat Norbert had ingezien dat hij noch door zijn woord, noch door zijn voorbeeld vooruitgang maakte bij de mensen van die streek ⁸⁸). Norbert kon in het aartsbisdom Keulen gelegenheid genoeg vinden om te prediken, zonder daarom naar de streek van Xanten terug te keren. Ook al ligt Norberts bedoeling slechts uitgedrukt in een tussengevoegde zin in drie met elkaar verwante handschriften, toch lijkt het volkomen geloofwaardig dat hij oorspronkelijk naar het aartsbisdom Keulen wilde terugkeren om daar zijn predikambt aan te vatten of verder te zetten.

Dat Norbert bij zijn vertrek uit Saint-Gilles-du-Gard de richting naar Orléans insloeg, mag dus niet geïnterpreteerd worden als een zoeken naar een nieuw werkterrein in noordwest Frankrijk. Ook op de heenreis immers was hij te ver naar het westen afgeweken en had hij Frankrijk van noord naar zuid doorkruist. Voorlopig was Norberts gebrekkige kennis van het Romaans een onoverkomelijke handicap om ernstig aan een taak van volkspredikant in die streek te kunnen denken.

De *Vitae* beklemtonen sterk de afschuwelijke weersomstandigheden op die terugtocht. De *Vita A* spreekt over een blootsvoets waden door

⁸⁷) *Vita B*, blz. 815B, nr. 24; uitg. J.C. vander STERRE, blz. 48: «...facies enim ejus erat euntis in episcopatum Coloniensem, propter populi et linguae notitiam quam habebat.» J.C. vander STERRE merkt hierbij aan: «Parenthesis illa ex Mor. desumpta.» Zie daarover de *Inleiding tot de Vita Norberti B*, in *Anal.Praem.*, 1990, LXVI, afl.3-4, nr. 24: *De groep handschriften: Soissons 12, 13 en Amiens 594.*

⁸⁸) *Vita A*, blz. 673.

een kniediepe sneeuwlaag⁸⁹⁾. De *Vita B* maakt het nog wat erger en laat de sneeuw soms tot op dijkhoogte reiken⁹⁰⁾. De weerberichten bewaard in de annalen en kronieken uit de 12de eeuw, laten niet toe deze beweringen te staven. Enkel te Luik wordt een graanschaarste vermeld in 1118⁹¹⁾. Doch zelfs indien de winter 1118-1119 een doorsnee winterklimaat kende, bleef het nog een overmoedig waagstuk om zulke afstanden blootsvoets te willen afleggen. Volgens de *Vita B* zou Norbert op die tocht reeds enkel 's avonds hebben gegeten en dan nog maar alleen vastenvoedsel, behalve op zondag. Slechts zelden zou hij wijn hebben gebruikt⁹²⁾. Deze details zijn wellicht ongeloofwaardig⁹³⁾ en geven misschien een boetepraktijk weer die in de beginperiode van Prémontré werd gevolgd. Wel geloofwaardig is dat Norbert hier het toppunt van zijn ascetisch rigorisme heeft beleefd en dat ook zijn volgelingen dit voorbeeld volgden.

Tussen Saint-Gilles-du-Gard en Valencijn wordt slechts één plaats genoemd die Norbert heeft aangedaan, nl. Orléans, omdat daar een derde gezel zich bij hem aansloot⁹⁴⁾. Deze was subdiaken, doch zijn naam wordt nergens genoemd. In feite was dit de eerste echte volgeling van Norbert, aangezien hij de twee gezellen die hem tot dan toe hadden vergezeld, vanuit het Rijnland had meegenomen. Zij waren leken en dus eerder zijn dienaars dan zijn volgelingen. De subdiaken echter was ongetwijfeld een echte volgeling van Norberts levenswijze. Toch wordt in de *Vitae* geen onderscheid gemaakt en worden ze alledrie *socii*, gezellen van Norbert genoemd.

De subdiaken van Orléans heeft echter in Norberts leven vrijwel geen rol gespeeld. Aldus is het te verklaren dat hij in de *Vitae* weinig

⁸⁹⁾ *Vita A*, blz. 674: «...profundas nives usque ad genua transiens et asperrimas glacies nudis pedibus calcans...».

⁹⁰⁾ *Vita B*, blz. 815A, nr. 23: «Pertingebat ei aliquando absque omni dubitatione in ipso itinere nives usque ad genua, nonnumquam usque ad femora...». Deze zin schijnt wel een correctie en amplificatie op grond van de *Vita A*.

⁹¹⁾ H. VAN WERVEKE, *De middeleeuwse hongersnood*, in *Mededelingen van de Kon. Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België*, 1967, XXIX, nr. 3, blz. 7 en 19; zie verder noot 47.

⁹²⁾ *Vita B*, blz. 815A, nr. 24; uitg. J.C. vander STERRE, blz. 46.

⁹³⁾ Men kan zich afvragen vanwaar de auteur van *Vita B* zulke berichten kon halen, want de twee gezellen van Norbert die erbij waren zijn onmiddellijk daarna te Valencijn gestorven.

⁹⁴⁾ *Vita A*, blz. 674: «...Aurelianus venit, ubi assumpto sibi quodam subdiacono iam cum tribus sociis sabbato Palmarum Valencianas accessit...»; *Vita B*, blz. 815A, nr. 24.

aandacht kreeg. Hij heeft enkel Norbert vergezeld van Orléans tot Valencijn⁹⁵) en is daar gestorven.

Besluit:

Na het Concilie van Fritzlar en de afstand van zijn goederen heeft Norbert zijn pelgrimsleven aangevangen en zich progressief bevrijd van alles wat hem aan zijn vroeger leven bond. Als pelgrim trok hij langs het Maasdal naar het zuiden, misschien met de bedoeling naar Compostela of naar Rome te gaan, misschien zelfs oorspronkelijk zonder bepaald reisdoel. In Saint-Gilles-du-Gard ontmoette hij, begin november 1118, paus Gelasius II, die uit Rome was verdreven, en kreeg van hem de toelating om te prediken. Daarna keerde hij terug door de Rhône- en de Loirevallei naar het noordwesten en kwam te Orléans, waar hij een subdiaken als eerste volgeling kreeg, en te Valencijn, waar hij zijn predikambt aanving. De periode waarin Norbert uitsluitend als pelgrim en boeteling leefde, zonder tevens te prediken, heeft dus slechts geduurd van de herfst van 1118 tot Pasen 1119. Daarna treedt de prediking weer op het voorplan.

Mankevosstraat 71
B-1860 MEISE

W.M. Grauwen O.Praem.

⁹⁵) Een afstand van meer dan 300 km, doch men kan daaruit niet opmaken wanneer Norbert te Orléans verbleef. De reis van Saint-Gilles naar het noorden heeft immers vier maanden geduurd en Norbert was dus niet zo gehaast als de *Vita B* beweert.